

**АЛЬБОМ ОФОРТІВ Т. ШЕВЧЕНКА “МАЛЬОВНИЧА УКРАЇНА”
У ВІДГУКАХ РОСІЙСЬКОЇ ПРЕСИ 1844 РОКУ**

У статті розглянуті нечисленні відгуки про “Мальовнича Україну” в загальноімперській пресі. Зокрема, поставлено під сумнів Шевченкове авторство оголошення “Живописная Украина”, уміщеного в петербурзькій газеті “Северная пчела” 25 серпня 1844 р. З-поміж інших публікацій, присвячених альбому, виокремлено рецензію Р. Подберезького-Друцького в польськомовній газеті “Tygodnik Petersburski”.

Ключові слова: “Мальовнича Україна”, рецензії, російська преса.

Oleksandr Boron. Taras Shevchenko's album of etchings “Picturesque Ukraine” in reviews of Russian press in 1844

The article deals with some of a few reviews on “Picturesque Ukraine” published in Russian imperial press. In particular, it questions Shevchenko's authorship of “Picturesque Ukraine” announcement published in St. Petersburg newspaper “Severnaya Pchela” (“The Northern Bee”) on August 25, 1844. Among other publications dedicated to the album, the author distinguishes a review by R. Podbereski-Drutski in Polish newspaper “Tygodnik Petersburski”.

Key words: “Picturesque Ukraine”, reviews, Russian press.

Нині вже досить плідно вивчають синхронну критичну рецепцію не тільки “Кобзаря” 1840 року, а й таких окремих видань Шевченка, як “Гайдамаки” [4], “Тризна” [1], “Гамалія” [2]. Досі відгуки російської критики на вихід Шевченкового альбому “Мальовнича Україна” та відповідні анотаційні оголошення у пресі майже не привертали увагу. Мабуть, не в останню чергу й тому, що було їх зовсім не багато – загальним числом п'ять.

Першим стало рекламне оголошення без підпису “Живописная Украина” в газеті “Северная пчела” від 25 серпня 1844 р. з указівкою: “(Сообщено)” [5]. Нині цю нотатку введено до основного корпусу робіт Шевченка в останньому академічному Повному зібранні творів [28]. Під час підготовки першого тому видання “Тарас Шевченко в критиці” [20] виникла потреба атрибутувати згаданий текст: якщо він належить Шевченкові, як вважають упорядники п'ятого тому Повного зібрання, то, відповідно, не було жодних підстав залучати його до відгуків на творчість самого Шевченка. Спробуймо докладніше зупинитися на історії питання й викласти міркування, якими ми керувалися, увівши згаданий текст до нашого видання.

П. Куліш у листі до Шевченка від 31 грудня 1844 р. ремствував: “Мне досадно, что Вы, не списавшись со мною, объявили мое имя в числе сотрудников, тогда как я понятия не имею о Вашем литературном предприятии. Объявление Ваше пахнет так сильно спекуляциею, что я решился было, как только выйдет в свет Ваша “Украина”, написать рецензию и указать все ошибки, каких, без сомнения, будет бездна в тексте Вашей скороспелой книжки” [9, 33]. Очевидно, адресант не був посвячений у деталі планованого видання, про яке, судячи з усього, чіткого уявлення певний час не мав і сам Шевченко. Утім розмова між ними із цього приводу все ж була, що засвідчує лист Куліша ще від 5 червня 1844 р.: “Присилайте Ваши картинки в Чигирин <...> да розтолкуйте міні хорошенько, що і як Ви хочете робить; а то не второпаю, що для Вас компонувати” [9, 20]. Для Куліша була самозрозумілою участь Шевченка в появі оголошення у провідній тогочасній загальноімперській газеті (“объявление Ваше”), що, однак, автоматично не означає поетового авторства. Рукопис оголошення нині не відомий.

Уперше текст публікації передруковано з дрібними неточностями та пропуском (зокрема, з переліку міст, де можна придбати альбом, випав Харків)

у примітках до Повного зібрання творів за редакцією С. Єфремова [24, 437-438]. М. Новицький у коментарі до Шевченкового листа до О. Бодяньського від 6-8 травня 1844 р. без жодних пояснень розглядав Шевченка як автора цієї “спеціальної статті” [24, 437]. Згодом текст оголошення було введено до Повного видання творів під редакційною назвою “Рекламний проспект “Живописной Украины” в ч. 193 “Северной пчелы” 1844 р.” [23, 437-438]. Тут уже трапилася помилка, що згодом перемандрувала й у наступні зібрання творів: замість “Україна”, як в оригіналі, друковано “УкраИна”. Варто повністю навести змістовну примітку П. Зайцева до статті: “Передруковуємо її з безпосереднього джерела, бо єдиний її передрук в академічному виданні творів поета (т. III, стор. 437) – незадовільний (з помилками і пропусками). За автора цієї статті М. Новицький вважає Шевченка, може, тому тільки, що в ній повторені деякі точні вирази Шевченка про план видання “Живописная Украина”, які знаходимо в його листах, та тому ще, що точні дані про цю справу міг подати лише Шевченко. Але автором статті був хтось інший, хто в інтересах Шевченка використав дані, взяті у автора й видавця “Живописной Украины”. Уже стиль першої половини статті свідчить про те, що Шевченко не був її автором, а дивно навіть припускати, щоб Шевченко сам себе називав “известным и любимым поэтом-живописцем”. Написав цю статтю хтось із друзів Шевченка, якийсь прихильник його мистецьких талантів із числа російських літераторів, напр. П. О. Корсаков або Н. Кукольник. Стиль статті наводить нас на думку про когось із них. Обидва вони були настільки впливовими людьми, що могли вмістити цю річ безплатно, як “надіслане” до редакції (“сообщено”, як читаємо в російському тексті)” [23, 445]. Отже, для Зайцева Шевченкове авторство було зовсім не очевидним, навпаки – він його цілковито відкидає. Щоправда, дослідник полемічно перебільшує хиби републікації Новицького й висуває надто сміливі гіпотези, нічим, окрім здогадів, не підкріплені.

У Повному зібранні творів у 10 т. (т. 6) уміщення згаданого тексту в розділі “Додатки” аргументовано так: “...Авторство Шевченка в цілому не доведено, ясно лише, що в основу його другої половини (де йдеться про зміст “Живописной Украины”) покладений текст самого Шевченка. <...> Про те, що остаточний текст повідомлення написано або відредаговано якоюсь іншою особою (можливо, з оточення Шевченка чи з редакції газети), свідчить не тільки чужий Шевченкові ходульно-високий стиль його початкової частини, але й такий (безперечно, не Шевченків) вираз: “Исполненный этого убеждения, известный и любимый поэт-живописец Т. Г. Шевченко...” [25, 532]. А вже за сім років у підготовленому на базі 10-томника Повному зібранні творів у 6 т. (т. 6) примітка хоча й залишається близькою текстуально, однак деякі вирази набувають більшої однозначності: “...незаперечним є факт, що в основу його (тобто оголошення в газеті. Зверніть увагу: не “в основу його другої половини”, як сказано у попередньому зібранні творів. – О. Б.) була покладена Шевченкова анотація на підготовлене ним видання “Живописная Украина” [27, 585]. Повторено тезу про ймовірне редагування сторонньої особи та виразно не Шевченків вислів “исполненный...” і т. д., однак знято спостереження про стиль першої частини як невластивий Шевченкові. Упорядники збірників документів про митця 1975 р. [19, № 100] та 1982 р. [21, №111] не вважали автором оголошення Шевченка. У Повному зібранні творів у 12 т. згаданий текст розміщено в основному корпусі як безсумнівно Шевченків із такою аргументацією В. Бородіна: “Потрібні відомості про підготовлюване мистецьке видання “Живописная Украина” міг надати тільки сам художник – Шевченко. Текст надруковано, найімовірніше, з певними редакційними змінами (очевидно, прийнятими Шевченком), що були викликані потребою припасувати його до форми газетного повідомлення-

анонса, посилити рекламне звучання” [28, 423]. Обґрунтуванню такого рішення слугує, мабуть, і припущення дослідника, що Шевченко редакційні зміни прийняв, хоча жодної інформації про це немає. У публікації тексту сталася до того ж прикра помилка: з переліку “известнейших ученых-малороссиян” випало прізвище Бодяньського [28, 203], наявне в оригіналі.

С. Раєвський 1939 р. теж уважав автором повідомлення Шевченка [18, 52], жодним чином не пояснюючи своєї позиції, однак речення, що починається словами “Исполненный этого убеждения...”, так само без коментарів приписував безіменній редакції [18, 53]. Натомість Л. Владич із цим твердженням рішуче не погоджувався. За його припущенням, зміст і форма початкового фрагмента статті наштовхують на думку, що текст за відомостями, отриманими від Шевченка, склав Нестор Кукольник [3, 105]. При цьому Владич не покликається на П. Зайцева, який перший висловив цю тезу. Однак помічений дослідником випадковий збіг кількох шаблонних зворотів у статтях Кукольника та повідомленні “Северной пчелы” дають мало підстав для сформульованої гіпотези. Утім з огляду на дружні взаємини Кукольника з В. Штернбергом, знайомство з Є. Гребінкою й самим Шевченком, а також Ф. Булгарінім і М. Гречем (видавцями-редакторами “Северной пчелы”) таку версію остаточно відкидати не слід.

Розгляньмо докладніше стиль обох частин оголошення. Прочитуємо першу його частину: “Назначение всех изящных искусств – представлять взору или воображению красоты и ужасы природы, жизнь государств и быт частного человека, силу страстей и события, поражающие душу или наполняющие нас чувством тихим и безмятежным. Пустыни Америки, берега Рейна, знойное небо Италии, в картинах, увлекают воображение, и мы, теряя ощущение времени и пространства, витаем в краях далеких, живем жизнью прошедших столетий. Быть может, это один из отблесков души, искони вечной и деятельной, но отблеск сей живителен, Божествен: он доказывает, что человек – гражданин мира и что все высокое, все изящное находит отголосок в душе его. Что же сказать о том, когда одного взгляда довольно, чтобы воскресить в нашей памяти и родину, и обычаи предков, и события, ярко отделившиеся из обычного бытописания земли, где мы начали жить и чувствовать! Подвиг достигнуть этого велик, а посильное к тому содействие должно составлять нашу обязанность. Исполненный этого убеждения, известный и любимый поэт-живописец Т. Г. Шевченко решился приступить к изданию, названному им “Живописною Украиной” [5, 769]. Останню фразу можна одразу відкинути як не Шевченкову – тут усі впорядники академічних зібрань одностайні. Найближче до цього тексту такий фрагмент напівофіційного листа Шевченка до чернігівського цивільного губернатора П. Гессе від 1 жовтня 1844 р.: “История Южной России изумляет каждого своими происшествиями и полусказочными героями, народ удивительно оригинален, земля прекрасная. И все это до сих пор никем не представлено пред очи образованного мира, тогда как Малороссия давно имела своих и композиторов, и живописцев, и поэтов. Чем они увлеклись, забыв свое родное, не знаю; мне кажется, будь родина моя самая бедная, ничтожная на земле, и тогда бы она мне казалась краше Швейцарии и всех Италий. Те, которые видели однажды нашу краину, говорят, что желали бы жить и умереть на ее прекраснейших полях. Что же нам сказать, ее детям, должно любить и гордиться своею прекрасне[й]шею матерью. Я, как член ее великого семейства, служу ей ежели не на существенную поль[зу], то, по крайней мере, на славу имени Украины” [29, 29-30]. Або візьмімо заяву Шевченка до Товариства заохочування художників (жовтень 1844, рукопис невідомої особи, підпис не Шевченків [29, 539]): “В пределах моей родины Южной России уцелели до сего

времени многие следы вековых потрясений, испытанных некогда этим краем в непрерывной борьбе за веру и независимость с иноплеменными хищными соседями. Там в памяти народной живы еще бесчисленные поэтические предания старины, свидетельствующие о доблестных подвигах предков; там разнообразные красоты природы или особенность местных нравов и обычаев, издревле перешедших к потомкам, на каждом почти шагу останавливают внимание. Желая более сделать известными достопримечательности родины моей, богатой воспоминаниями историческими и резко отличающейся от других народным бытом настоящего времени, я предпринял издание, названное мною “Живописная Украина”...” [29, 227]. Упадає в око штучна патетика, риторичність оголошення в “Северной пчеле” і простий, щирий та водночас не позбавлений піднесеності, зумовленої замилюванням рідною землею, стиль Шевченкових листів до чиновника високого рангу та до Товариства заохочування художників. Якщо в “Северной пчеле” й використано якийсь гіпотетичний текст поета, то він змінений такою мірою, що встановити ступінь авторства Шевченка без документальних свідчень нині неможливо.

У другій частині оголошення, де викладено програму видання, обійтися без участі художника газетярі справді не могли: “Сюда войдут рисунки по следующим предметам: 1) Виды Южной России, примечательные по красоте своей или по историческим событиям. Все, что время пощадило от совершенного истребления: развалины замков, храмы, укрепления, курганы найдут здесь себе место; 2) Народный быт настоящего времени, обряды, обычаи, поверья, содержание народных песен и сказок и 3) Важнейшие события, известные из бытописаний Южной России, начиная от основания Киева, имевшие влияние на судьбу обитателей того края” [5, 769]. Вочевидь, цей уривок близький до проспекту “Мальовничої України”, надрукованого на четвертій сторінці папки-обкладинки (тепер у єдиному відомому повному примірнику альбому, який зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського, фонд 208, № 37, вирізаний і наклеєний на звороті обкладинки): “1-е. Виды по красоте или по историческим воспоминаниям примечательные: храмы, укрепления, курганы и все, что время пощадило. 2-ое. Народный быт настоящего времени – обычаи, обряды, поверья, суеверия, сказки и песни. 3-е. Исторические важнейшие события от Гедимина до уничтожения Гетманства...” [28, 206]. Порівняймо для певності із близькими висловами Шевченка в його листах. До О. Бодяньського 6-8 травня 1844 р.: “...я хочу рисовать нашу Украину <...>. Я її нарисую в трьох книгах, в першій будуть види, чи то по красі своїй, чи по історії прикметні, в другій теперішній людський бит, а в третій історію” [29, 27]. До нього ж 29 червня 1844 р.: “Нарисую види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то красою прикметні, вдруге – як теперішній народ живе, втретє – як він колись жив і що виробляв” [29, 27-28]. До М. Цертелєва 23 вересня 1844 р.: “Спершу види, чи то історією, чи то красою прикметні, вдруге, народний бит так, як він тепер єсть, втретє, історію, все те, що робилося на нашій Україні колись-то” [29, 28]. До харківського цивільного губернатора С. Муханова 25 вересня 1844 р.: “В состав издания входят предметы следующие: 1-е – виды, 2-е – народный быт и 3-е – история” [29, 29]. До П. Гессе 1 жовтня 1844 р.: “Издание разделяется на три части. 1-е виды, примечательные или красою, или историческими воспоминаниями. 2-е народный быт настоящего времени и 3-я история” [29, 30]. Інформацію про готовність перших чотирьох офортів, їхній розмір та назви, перелік магазинів і міст, де продаватиметься альбом, теж, найвірогідніше, повідомив саме Шевченко. Однак і виклад програми видання, як бачимо, міг зазнати незначного редакторського втручання.

Таким чином, із 39 рядків статті (за [28]) початкові 19 навряд чи належать Шевченкові, в основу решти 20 справді покладено повідомлення митця, яке, крім того, могло зазнати редакційних змін. Сказане ставить під сумнів слушність уміщення тексту в основному корпусі Шевченкових творів. Однією з причин, що спонукала впорядників до такого рішення, могла бути відсутність розділу “Додатки” в Повному зібранні творів у 12 т. Усе ж коректніше було б або відновити відповідний розділ, або вмістити статтю серед дубіальних текстів.

Цікаво порівняти другу частину розглянутої анотації з подальшими повідомленнями в російській пресі, де сформульовано дещо скориговану програму “Мальовничой України”. Ще до виходу альбому (або наприкінці листопада – див. Шевченків лист до Я. Кухаренка від 26 листопада 1844 р.: “На тім тижні вийде 6-ть картин...” [29, 31], – або ще пізніше, в кінці року [28, 424]) у газеті “Русский инвалид” 15 жовтня в постійній рубриці “Журнальные отметки” повідомлено про появу незабаром першого випуску. Газета, окреслюючи мету і значення очікуваного видання, очевидно, скористалася інформацією, отриманою від Шевченка: “Цель этого издания – знакомить Великороссию с Малороссиею, – с ее историею, бытом, нравами, обычаями, урочищами, замечательными по местоположению, историческим событиям и проч. Таким образом в издание это будут входить рисунки трех родов: 1) снимки с мест, примечательных по красоте, с исторических древних укреплений, монастырей, памятников; 2) рисунки, в которых будет передаваться характер народного малороссийского быта в настоящее время; представлены будут народные костюмы, сцены из песен, поверий, преданий и пр.; 3) рисунки чисто исторического содержания; этот отдел обоймет только времена казацких войн” [8, 925]. Звернімо увагу, що змінилися часові межі для офортів історичного змісту: не від заснування Києва, як в оголошенні “Северной пчелы”, а з кінця XVI ст., що свідчить про певну трансформацію Шевченкової програми з огляду, мабуть, на брак достовірного візуального матеріалу. Зрештою, як пам’ятаємо, у проспекті Шевченко нижньою межею обрав часи від Гедиміна, тобто XIV ст.

Альбом на теми української національної історії, звичайв та побуту газета ентузіастично розглядає в річищі місцевого патріотизму, який, мовляв, дає змогу краще пізнавати рідну державу, ясна річ, – Російську імперію: “Нельзя не согласиться, что издание это во многих отношениях может быть весьма полезным. *Земля наша велика и обильна, но...* донныне мы ее очень мало знаем, и не имеем даже возможности знать, именно потому, что она слишком велика. Покуда у нас не будет, если можно так выразиться, *местных* изданий и сочинений статистических, топографических, характеристических, – доколе, одним словом, каждый уголок благословенного Русского Царства не будет описан и срисован людьми, живущими на самом этом уголке и хорошо обсмотревшими его со всех сторон, – до тех пор мы не будем иметь возможности не только изучить основательно и в подробности наше обширное отечество, но даже составит сколько-нибудь точное и верное его описание. И так честь и хвала всякому начинанию такого рода. Пожелаем как можно большего успеха г. Шевченке и будем ожидать с нетерпением выхода первой тетради “Живописной Украины”, чтоб поговорить подробнее об этом издании и короче познакомить с ним публику” [8, 925]. Автор замітки, можливо, знав Шевченка особисто: “Мы уже видели три рисунка, приготовленные для первого выпуска, и нашли их вполне удовлетворительными. Рисунки делаются самим г. Шевченко, пользующимся известностью хорошего художника, и гравировются на меди: этот род гравировки имеет значительные преимущества пред многими другими, ибо дает художнику средства сохранять малейшие оттенки предмета, и притом рисунок выходит лучше всякой русской литографии” [8, 925]. Таким чином,

анонімний критик дав доволі високу оцінку роботі Шевченка-офортиста на сторінках тиражної щоденної газети.

Спираючись на згадане повідомлення, підготував непідписану нотатку про “Мальовничу Україну” М. Некрасов у “Литературной газете” (атрибутував Д. Лихачов у виданні [12, 372]), у номері, що побачив світ за чотири дні, 19 жовтня: “...Скажем несколько слов о некотором художественном издании, которое в скором времени должно явиться в нашей литературе. Это “Живописная Украина”...” [11, 694]. Далі майже дослівно використано публікацію “Русского инвалида”, однак, не знаючи, мабуть, нічого про репутацію художника, цю фразу Некрасов заміняє іншою, в якій наголошує на обізнаності Шевченка з рідним краєм: “Рисунки делаются самим г. Шевченко, хорошо знающим малороссийскую природу, историю и старину...” Текстуальні запозичення з “Русского инвалида” дають змогу вважати безпідставним припущення Б. Мельгунова, що Некрасов міг отримати інформацію від самого Шевченка [10, 51] (хіба що Некрасов був автором і нотатки в “Русском инвалиде”).

Останнє відоме тепер оголошення про підготовку до друку альбому – це публікація “Об издании Шевченка” в неофіційній частині “Харьковских губернских ведомостей” від 28 жовтня. Їй передувало тривале листування з різними офіційними особами. Шевченко в листі від 16 січня 1845 р. до М. Долгорукова пише: “Ваше сиятельство соизволили, в пребывание свое в Петербурге, осчастливить меня дозволением поднести вам первые три эстампа издаваемой мною “Живописной Украины”. Тобто орієнтовно влітку 1844 р. художник намагався заручитися підтримкою військового губернатора. Утім вірогіднішою видається версія І. Павловського, що на М. Долгорукова вплинула, використовуючи родинні знайомства і зв’язки, княжна В. Рєпніна [16, 7]. Не випадково в серпні 1844 р. вона наполегливо просила поета: “Надобно непременно Вам прислать мне две программы Вашей “Живоп[исной] Укра[ины]”, дабы возможно было произвестъ подписки во время выборов в Полтаве и в Чернигове в сентябре и октябре” [9, 25]. А вже у вересні М. Долгоруков із Петербурга розіслав цивільним губернаторам та предводителям дворянства трьох підпорядкованих йому губерній розпорядження: сприяти в поширенні передплати на “Мальовничу Україну”. Так, нині відомий один із таких листів (ідентичних за змістом) від 30 вересня до П. Гессе [21, № 115]. Шевченко знав про підтримку Долгорукова, про що дослівно згадував у вже цитованих вище листах 25 вересня 1844 р. до С. Муханова (“Его сиятельство князь Николай Андреевич Долгоруков принял живое участие в моем деле. Ободренный его вниманием, я осмеливаюсь утруждать Ваше превосходительство как начальника вверенной вам губернии представить труд мой почтенным землякам моим...” [29, 29]) та 1 жовтня 1844 р. до П. Гессе. Відповідно, за розпорядженням С. Муханова з’явилася згадана замітка в “Харьковских губернских ведомостях”: “Находящийся при Императорской Академии художеств в С.-Петербурге классный художник Шевченко, известный поэт-живописец, посвятил себя изучению всего достойного замечания в пределах Отечества, предпринял периодическое издание, которое будет иметь целию изображение в картинах важнейших достопримечательностей Южного Края России, столь богатого историческими воспоминаниями и разнообразными красотами природы. Издание свое г. Шевченко назвал “Живописной Украиною”; оно выходит будет отдельными выпусками в количестве 12 эстампов ежегодно, по программе, опубликованной в столичных газетах и ведомостях”. Тут ідеться, імовірно, про рекламне оголошення “Северной пчелы”. Про участь С. Муханова в появі публікації сказано так: “Вследствие предложения о сем г. начальника губернии, губернское правление от имени его превосходительства извещает...” Далі

викладено умови передплати. Текст оголошення дослівно повторює відповідні пасажі офіційного листа М. Долгорукова. У рапорті Долгорукову 25 жовтня Муханов звітував: "...я <...> предложил губернскому правлению пропечатать в "Губернских ведомостях" приглашение к подписке желающих иметь это издание" [21, № 117]. Зрозуміло, участь офіційних осіб такого рангу мала б істотно посприяти поширенню передплатних квитків, викликаючи довіру до видавця, адже непоодинокими тоді були випадки невиконання передплатних зобов'язань.

Отже, на появі розглянутих чотирьох оголошень різною мірою позначилася участь самого Шевченка, усі вони мали переважно рекламний характер, хоча подекуди й містили оцінку доробку чи постаті художника.

Розлогу статтю "Україна мальовнича" про альбом Шевченка вмістив його знайомий Ромуальд Подберезький у польськомовному офіційному урядовому часопису для Царства Польського "Tygodnik Petersburski" 5 (17) грудня 1844 р.¹ (у дописі дата – 24 листопада 1844 р.; у перекладі українською див.: [30, 9-14]). Він окреслив роль і значення постаті молодого тоді, але вже добре відомого поета: "Znany w Ruskiej i Małorossyjskiej Literaturze P. *Taras Szewczenko*, a na Ukrainie pod imieniem *Kobzara* czyli narodowego poety, autor poematu *Hajdamaki*, *Tryzna* i narodowej pieśni historycznej o rycerzu *Hamalija*, oraz jako malarz kształcający się w tutejszej Akademii Szt. Piękn. odznaczający się twórczym talentem w przedstawianiu scen ludu Małorossyjskiego, przedsięwzięt ogłoszenie całego zbioru rycin, odnoszących się do Historji, obyczajów i malowniczych widoków natury, strony znanej w dziejach pod ogólném nazwaniem Małorossyi" [32, 569] (переклад В. Щурата: "Знання в руській і малоруській літературі п. Тарас Шевченко, а на Україні під іменем Кобзаря, тобто народного поета, автор поеми "Гайдамаки", "Тризна", і народної історичної пісні про лицаря Гамалію, що рівночасно як маляр образується в тутешній Академії красних штук, визначаючись творчим талантом у зображенню сцен малоруського люду, взявся оголосити цілу збірку ритовин, які відносились би до історії, обичаїв і живописних картин природи краю, знаного в історії під загальною назвою Малоросії" [30, 9-10]). Далі критик викладає програму видання й аналізує художні особливості офортів Шевченка. На момент появи публікації, як зазначає Р. Подберезький, вийшов перший зошит, що вміщував три малюнки, а з другого були готові дві картини. Шевченко тоді, за твердженням критика, ще працював над офортом "Казка", хоча в оголошенні в "Северной пчеле" він названий серед закінчених: можливо, Шевченко тоді з рекламною метою видавав бажане за дійсне. (У Повному зібранні в 10 т. була прийнята хибна верхня межа закінчення офорту: не пізніше серпня 1844 р. [26, № 96]).

Критик проникливо і кваліфіковано оцінює мистецький рівень виконання офортів та їхній зміст. Єдине – Подберезький помиляється, описуючи "Судню раду", що насправді зображає традиційні сільські сходини для розв'язання суперечок (т. зв. народне судочинство), а не раду запорозької старшини, як він хибно твердить. Висловлено й мистецтвознавчі зауваги, що передують позитивному висновку рецензента: "Radzilibyśmy tylko więcej widzieć wyraźności w konturach, osobliwie u osób na drugim planie, które czasami są prawie niedostrzeżone. Wymaga tego poprawność i czystość rysunku. Te niedostatki

¹ Із цією публікацією пов'язана поширена в шевченкознавстві плутанина, що має джерелом авторитетний літопис П. Жура, у якому трапилася помилка: повідомлення про статтю Р. Подберезького з покликом на першодрук хибно датовано 5 серпня [6, 113], трохи нижче – 29 листопада (з посиланням на статтю Є. Кирилюка у "Збірнику праць сьомої наукової шевченківської конференції", К., 1952) [6, 118] і, нарешті, наведено правильну часову локалізацію з указівкою на сторінку оригіналу [6, 118]. Цей недогляд повторений в українському перекладі праці [7, 106, 110].

wykonania poprawiwszy, P. Taras Szewczenko pozostawi historyczny, poetyczny i malowniczy pomnik narodowi swemu. Pomysł i wykonanie godne ze wszech miar największych pochwał i naśladowania przez naszych artystów” [32, 570] (переклад В. Щурата: “Тільки раді б ми бачити більше виразності в контурах, особливо в осіб на другім плані, котрі часом виходять ледві замінні. Вимагає того поправність і чистість рисунку. Усунувши ті недостачі виконання, п. Тарас Шевченко поставить історичний, поетичний і живописний пам’ятник своєму народові. Помисл і виконання гідні з кожного погляду найбільших похвал і наслідування зі сторони наших артистів” [30, 13]). Насамкінець, очевидно, за домовленістю із Шевченком, автор рецензії виклав умови передплати, пропонуючи надсилати кошти в один із книжкових магазинів для передачі редакторові “Rocznika Literackiego” Р. Подберезькому.

Не зовсім точно, отже, твердження авторів статті про “Живописную Украину” в “Шевченківській енциклопедії” І. Вериківської та Н. Наумової, що “вихід альб.[ому] викликав великий резонанс, зокр. у Черніг.[івській], Полтав.[ській] і Харків.[ській] губ.[ерніях], засвідчений в багатьох збережених документах 1844–46” [22, 621]. Суттєве перебільшення міститься й в узагальненнях В. Яцюка: “Серія “Мальовнича Україна” одразу після її появи набула широкого розголосу. Розлогі повідомлення про її видання подали петербурзькі газети “Северная пчела”, “Литературная газета”, “Русский инвалид” та деякі інші” [31, 130]. Слід тверезо оцінювати й резонанс, і специфіку рецепції альбому, на вихід якого друком, окрім професійної рецензії Подберезького, не було жодної реакції у пресі. Переважали рекламні оголошення про підготовку видання, інспіровані самим Шевченком. Документи засвідчують його несумлінне виконання передплатних обіцянок упродовж 1845 – 1846 рр. ([21, № 178, № 181]; див. також: [16, 8]), згодом узагалі унеможливлене арештом 1847 р. Варто застерегтися: така мовчанка критики аж ніяк не применшує мистецького значення Шевченкових офортів, а тільки увиразнює ставлення російської преси до доробку українського художника.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боронь О.* Російська критика 1840-х років про поему Шевченка “Тризна” // *Шевченкознавчі студії*: Зб. наук. праць / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – Вип. 14. – С. 264-271.
2. *Боронь О.* Поема Тараса Шевченка “Гамалія” в оцінці російської критики (1844 рік) // *Тарас Шевченко і сьогодення*: Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Сімферополь, 2012. – С. 58-62.
3. *Владич Л.* “Живописна Україна” Тараса Шевченка. – К.: Мистецтво, 1963. – 127 с.
4. *Грбович Г.* Шевченкові “Гайдамаки”: Поема і критика. – К.: Критика, 2013. – 360 с.
5. *Животисная Украина* // *Северная пчела*. – 1844. – 25 августа. – № 193.
6. *Жур П.* Труды и дни Кобзаря. – Люберцы: Люберецкая газета, 1996. – 568 с.
7. *Жур П.* Труды і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К.: Дніпро, 2003. – 520 с.
8. *Журнальные отметки* // *Русский инвалид*. – 1844. – 15 октября. – № 232.
9. *Листи до Тараса Шевченка* / Упоряд. та автори коментарів В. С. Бородин, В. П. Мовчанюк, М. М. Павлюк, В. Л. Смілянська, Н. П. Чамата. – К.: Наук. думка, 1993. – 383 с.
10. *Мельгунов Б.* “Литературная газета” в 1840–1844 годы о произведениях Т. Г. Шевченко // *Некрасовский сборник*. – СПб., 1998. – Вип. XI/XII. – С. 44-51.
11. [*Некрасов Н.*]. Петербургская хроника // *Литературная газета*. – 1844. – 19 октября. – № 41.
12. *Некрасов Н.* Собрание сочинений. – М.; Ленинград: Гос. изд-во, 1930. – Т. III. – 444 с.
13. *Об издании Шевченка* // *Прибавление к “Харьковским губернским ведомостям”*. – 1844. – 28 октября. – № 43. – С. 344. – Без подп.
14. *Офорты Тараса Шевченка* / Автор тексту й упоряд. В. І. Касян. – К.: Мистецтво, 1964. – 158 с.
15. *Офорты Т. Шевченка*: [“Живописная Украина” Тараса Шевченка]; [автор тексту В. Яцюк]. – [Факсимільне відтворення видання 1844 р.]. – К.: Ділова Україна, 1993. – 1 папка (6 окр. арк.).
16. *Павловский И.* О распространении в Малороссии произведения Шевченко “Живописная Украина” // *Труды Полтавской ученой архивной комиссии*. – Полтава, 1908. – Вип. 5. – С. 5-9.
17. *Прійма Ф.* Шевченко в работе над “Живописной Украиной” // *Збірник праць четвертої наукової шевченківської конференції*. – К.: Вид-во АН УРСР, 1956. – С. 270-283.
18. *Равевский С.* Життя і творчість художника Тараса Шевченка. – Х.: Мистецтво, 1939. – 120 с.

19. *Т. Г. Шевченко: Документи та матеріали до біографії. (1814 – 1861) / Упорядники: А. І. Внучкова, Є. О. Серета, В. О. Судак.* – К., 1975. – 600 с.
20. *Тарас Шевченко в критиці / За заг. ред. Г. Грабовича.* – К.: Критика, 2013. – Т. 1 (подано до друку).
21. *Тарас Шевченко: Документи та матеріали до біографії. 1814 – 1861 / Упорядники: А. І. Внучкова, О. І. Полянничко, Є. О. Серета, В. О. Судак. За ред. Є. П. Кирилюка.* – К., 1982. – 432 с.
22. *Шевченківська енциклопедія: У 6 т.* – К.: НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – Т. 2: Г–З. – 760 с.
23. *Шевченко Т. Повне видання творів: [У 16 т.].* – Варшава; Л., 1937. – Т. XII. Пластична творчість Т. Шевченка. – 451 с.
24. *Шевченко Т. Повне збір. тв. / Під ред. С. Єфремова.* – К.: ДВУ, 1929. – Т. III. Листування. – 1000 с.
25. *Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 10 т.* – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – Т. 6. – 589 с.
26. *Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 10 т.* – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – Т. 7: Живопис, графіка 1830-1847. – Кн. 1.
27. *Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 6 т.* – К.: Вид-во АН УРСР, 1964. – Т. 6. – 643 с.
28. *Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т.* – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. “Букварь южнорусский”. Записи народної творчості. – 495 с.
29. *Шевченко Т. Повне збір. тв.: У 12 т.* – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. – 629 с.
30. *Щурат В. З життя і творчості Тараса Шевченка.* – Л., 1914. – 68 с.
31. *Яцюк В. Мальовнича Україна // Яцюк В. Малярство і графіка Тараса Шевченка: Спостереження, інтерпретації.* – К.: Рада, 2003. – С. 112-131.
32. *Podbereski R. Ukraina malownicza // Tygodnik Petersburski.* – 1844. – 5 (17) grudnia. – № 95.

Отримано 27 березня 2013 р.

м. Київ